

הגישה הנרטיבית - רקע תיאורטי

הגישה הנרטיבית, הסיפורית, היא חלק מהשינוי הכללי שחל במדעי החברה והרוח ותפס בהם מקום חשוב. להלן העקרונות החשובים של הגישה:

1. עקרון המשמעות

במהלך חייו עובר האדם התנסויות וחוויות רבות. לעיתים קרובות אין לו השפעה על המציאות עצמה, אולם הוא נותן משמעות לחוויות ולהתנסויות שהוא עובר. כיוון שהענקת המשמעות היא מרכיב מהותי במבנה הנפשי של האדם (פרנקל, 1970; ווייט ואפסטון, 1990), חשוב לנו להתייחס ל"סיפור" שרוקם האדם על-פי המשמעות שהוא מעניק למאורעות ולחוויות, ולא למה שנראה לנו כמציאות האובייקטיבית. במקרים רבים המשמעות שהוא מעניק להתנסויותיו נשאבת מהנורמות המקובלות בחברה שבה הוא חי או מוכתבות על-ידו, אולם גם אז יש לו יכולת לכוון את עצמו. על-פי תפיסת עולם זו, לאדם חופש פעולה ויכולת לבחור במשמעות או ב"סיפור" שירקום על המאורע שחווה.

2. עיקרון הרב-סיפוריות

מן התפיסה, שהמשמעות והפירוש שמעניק אדם למציאות הם הרלוונטיים, נובע העיקרון שלמציאות ישנם סיפורים ומשמעויות רבים. גם מניסיונו אנו מכירים את תופעת ה"רשומון": אותו אירוע שרואים אנשים שונים בדרכים שונות. במגוון הרחב של הסיפורים והפירושים האפשריים שיכולים להיות מוענקים לתופעות שאותן אנו חווים, ישנם "סיפורים" שליליים וגם חיוביים. אדם יוצר לעצמו סיפור על סמך חלק מהאירועים שהוא חווה, כאשר חלק מהניסיון הוא מותיר מחוץ לסיפור. הסיפור המסופר נקרא על-פי הגישה הנרטיבית "הסיפור הדומיננטי". כל אותם היבטים שאינם כלולים בסיפור הדומיננטי **ושעשויים להוות תשתית לסיפור חלופי מועדף** נקראים "יוצאים מן הכלל", "רגעים נוצצים", "נקודות אור" או "תוצאות ייחודיות" (unique outcome). בכל עבודה על-פי הגישה הנרטיבית נשאף למצוא את היוצאים מן הכלל הללו, ולארוג עמם את הסיפור החלופי המועדף, שיעצים את האדם או את הקבוצה.

3. עקרון ההבניה החברתית

על-פי הגישה הנרטיבית (פרידמן וקומבס, 1996), כגישות רבות במדעי החברה והרוח (גרמן, 1991), נבנית הזהות בהקשר חברתי. התהליכים של הענקת משמעות ושל רקימת סיפורי חיים על ההתנסויות שאנו עוברים קורים תוך כדי תקשורת ופעולות גומלין בין-אישיות בתוך החברה שבה אנו גדלים, ולא רק בין האדם לבין עצמו (פרידמן וקומבס, 1996). הנורמות, השיח החברתי, ודפוסי החשיבה המוסכמים אינם רק תוצר אישי של האדם. האדם נולד לתוכם, והמשמעויות שהוא נותן להם מושפעות מהמשמעויות הרווחות בחברה שבה נולד.

בהקשר זה חשוב לנתח את האופן שבו מתנהל השיח החברתי (discourse), כלומר: מה נאמר? מי אומר זאת? מניין נשאבת סמכותו? (מדיגן ולאן, 1998) וכיצד הוא משפיע על בני האדם? בכל חברה ישנן קבוצות מועדפות שקולן נשמע יותר, וקבוצות שוליים שקולן רפה. לדוגמה: קולם של הגמלאים נשמע פחות מקולם של האנשים הצובדים, ולכך ישנן השלכות רבות על חלוקת המשאבים, למשל (כמות המשאבים המועברת לגמלאים בהשוואה לילדים צעירים).

בקשר לשיח בין קבוצות שונות בחברה נתונה, חשוב מאוד להכיר מקרוב את השיח החברתי הדומיננטי ואת השפעותיו. מי במרכז? מי בשוליים? קולו של מי נשמע וקולו של מי אינו נשמע? מהן ההשפעות של מצב עניינים זה? מי קובע את דמותה של הקבוצה האחרת? איך מציגה התקשורת את האחר, ומהן התוצאות של התפיסות המרכזיות של אלה שקולם נחשב יותר.

4. עקרון השפה כמעצבת מציאות

בתהליך של הענקת משמעות למאורעות חיו של האדם או ברקימת ה"סיפור" שלו, יש משמעות

לשפה. על-פי תפיסות אלו, השפה אינה רק כלי לתיאור "מציאות", אלא היא עצמה יוצרת מציאות. על-פי הגישה הנרטיבית נשתמש בשפה כדי לאפשר שינוי. מושג מרכזי בגישה זו הוא "שיחה מחצינה". "שפה מפנימה" מייחסת איכויות וחסרונות לאדם באופן מבני, כגון: הוא פחדן, הוא בעל כישרון. היא מזהה באדם ובתיאורו מהות שמקשה על שינוי ועל פיתוח מרחב בחירה. לעומת זאת, הגישה הנרטיבית מציעה שימוש בשפה "מחצינה" כדי לתאר כיצד תכונותיו של האדם מתבטאות בהתנהגותו החיצונית ובהתנהלותו, וכדי להדגיש את היחסים ביניהם לבין האדם (ווייט ואפסטון, 1999; בירד, 2001). למשל: הפחד גורם לו להסתגר בבית מכיוון שהוא מעלה בדעתו מצבים של אימה, או הכישרון מאפשר לו לדמיין מצבים עתידיים ולהציגם.

לסיכום, יש להפריד בין הבעיה לאדם, ולכן האדם אינו הבעיה. הבעיה נתפסת חיצונית לאדם.

5. עקרון השוויוניות והשיתופיות

לעיקרון זה שתי פנים בעיצוב השיח עם האחרים. מצד אחד, בבואנו להבין את האחר אין אנו רוצים לכפות עליו את תבניות החשיבה, הפירוש והתפיסה שלנו. אנו רואים אותו כמסומן לפירוש חיי, אמונותיו, התנהגותו ויחסיו עם חברתו. דבר זה מחייב בדיקה של העדפותיו ושל תפיסותיו של האחר. בגישה הנרטיבית ננסה לא להניח או לייחס לו דברים, אלא לשאול אותו ולפעול בקרבה רבה יותר לדברים שחשובים לו (מורגן 2000).

יחד עם זאת, אין אנו מנסים להתעלם מהערכים ומהעמדות שלנו, אלא אנו רואים חשיבות רבה בשיתוף ובשקיפות שלנו כלפי האחר. להשקפה זו יש משמעות לא רק בשיח בין קבוצות אלא גם בתפקידו של המנחה שיח כזה. על-פי השקפה זו, תפקידו של המנחה ממומש בתוך ניסיון להפחית את הסמכות המוענקת למנחה מצד אחד, ומצד אחר – לחזק את השוויוניות והשיתופיות מבלי להתעלם מאחריות.

על-פי עיקרון זה, למנחה, למורה או אפילו לאיש מקצוע טיפולי יש תפקיד של מאמן ומסומן לתהליך, ולא מסומן לתוכן. הדבר מציב במרכז את רעיונותיו ואת תפיסותיו של הלקוח. מצד אחד, ומצד אחר – משתף ומשקף את רעיונותיו ואת תפיסותיו של המנחה.

6. עקרון ה-DNA

חלק גדול מהעבודה בגישה זו מצודד אנשים להגיע לסיפורים מפורטים ומלאים על האירועים, משום שעל-פי גישה זו, לסיפור (telling), לפרשנות ולמשמעות האישית יש חשיבות רבה. דרך זו מקרבת אותנו לעולמו הפנימי והייחודי של האדם, ונותנת לו תחושה שמקשיבים לו באופן המרבי.

פן נוסף לעיקרון זה הוא מה שמקובל לומר בשם סלודור מינושין "שבאופן פרדוקסלי, ככל שנהיה ספציפיים יותר, כך נהיה אוניברסליים יותר". כלומר, ככל שנוגעים בסיפורים אישיים יותר, כך מוצאים מרכיבים דומים וחופפים אף בין אנשים שונים המצויים במחלוקת או במאבק. כמו כן, אין צורך, לפי גישה זו, לאסוף מידע רב ולנתחו כדי לקבל תמונה כוללת. ההתמקדות והירידה לפרטים בסיפורים האישיים מקרבות אותנו במהירות לרגשות, לאמונות, לערכים, ולמחויבויות של האדם. אנו עסוקים יותר ביצירת סיפורים מועדפים באמצעות דליית הסיפור החלופי, ועל כן, במידה מסוימת, איסוף מידע המבוסס על הסיפור הקיים סותר את המטרה של מציאת אירועי חיים שניתן לשזורם לסיפור חלופי מועדף.